
EVALUATION OF THE DIDACTIC METHOD TEXTBOOKS CONTENT FOR INTRODUCTORY PIANO LESSONS

Petar Ilic, Ph.D

University of Pristina, Faculty of Arts, temporarily headquartered in Kosovska Mitrovica, Republic of
Serbia petarister@gmail.com

Abstract: A contemporary textbook for introductory piano lessons should possess certain properties and characteristics, better known as lecturing values, to justify its significant role within the process of education. This paper points out the importance of realizing these didactic methodical values, and their influence on the education of the beginner level piano students. Keeping in mind that to evaluate a textbook, it necessitates adoption of a scientific approach, emphasis on a systematic and organized research of a didactic method apparatus (note and text content), and prudent use of certain evaluation criteria. In addition to defining a need for scientific evaluation of a textbook, this paper exhibits a case study that in detail describes its object and purpose, tasks and hypotheses of a research, by the use of appropriate methods, techniques and instruments. Also, within the content of the tasks and hypothesis, the work showcases certain value categories that indicate the presence, or a lack, of essential didactic method elements of a textbook, mandatory for the effective implementation of the introductory piano teaching.

Keywords: textbook's didactic method value, evaluation criteria, piano lecturer, beginner level students.

ВРЕДНОВАЊЕ ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИХ САДРЖАЈА УЧБЕНИКА ЗА ПОЧЕТНУ НАСТАВУ КЛАВИРА

Др Петар Илић

Универзитет у Приштини, Факултет уметности, са привременим седиштем у Косовској
Митровици, Република Србија petarister@gmail.com

Апстракт: Савремени учбеник за почетну наставу клавира треба да има одређена својства и карактеристике, познатије као наставне вредности, како би заслужио своје значајно место у образовном процесу. У овом раду се указује на потребу сазнавања тих наставних, тзв. *дидактичко-методичких* вредности, које имају утицаја у образовању клавирских полазника. Полази се од става да је валоризацији учбеника неопходно прићи са научног аспекта уз истицање систематичног, организованог проучавања дидактичко-методичког апарата (нотног и текстуалног садржаја), уз предлог примене одређених критеријума вредновања. Поред дефинисања потребе за научним вредновањем учбеника, у раду је изложен и део студијског пројекта који ближе описује предмет, циљ, задатке и хипотезе истраживања, уз примену пригодних метода, техника и инструмената. Такође, у оквиру задатака и хипотеза, представљене су и одређене вредносне категорије, које указују на заступљеност или одсуство битних дидактичко-методичких елемената учбеника, неоподних за ефикасно спровођење почетне наставе клавира.

Кључне речи: дидактичко-методичка вредност учбеника, вредносне категорије, клавирски педагог, полазник.

УВОД

Процес сазнавања дидактичко-методичких вредности учбеника за почетну наставу клавира, захтева успостављање конкретног истраживачког приступа. Упознавањем наставних вредности учбеника, клавирским педагозима је омогућено да одаберу методички приступ који им највише одговара, како би рад са клавирским полазницима био ефикаснији, делотворнији.

Познати су стандарди према којима учбеник карактерише адекватан садржај тематских јединица, примерен узрасту ученика и фонду наставних сати. На основу ових релевантних стандарда спроводи се оцена учбеника, а који ће бити узети у обзир у анализама бројних текстова, дела уметника и који су била важна литература у настави. Неки литературни извори су систематизовани а неки нису. Посебну пажњу

заслужују текстови и литература који су ауторство Данице Крстић^{161 162}. Вредновање уџбеника за почетну наставу клавира је спроведено на основу критеријума који су били примењивани у актуелизацији уџбеника *Школа за клавир*. У овим истраживањима је представљена садржајна (богата) професионална, уметничка и педагошка биографија аутора уџбеника, који је дат клавирским педагозима и клавирским полазницима у Србији и Републици Српској да се упознају са његовим садржајем. Постигнути су драгоцени резултати у проучавању клавирских примера и пропратног, помоћног текста, помоћу анализе садржаја и технике анкета испитаника (клавирских педагога и ученика). У овом раду, представиле се само идејна, методолошка решења у проучавању уџбеника, која се убудуће могу редукovati, проширивати и скраћивати, зависно од карактеристика уџбеника који се анализира и стручних процена самих педагога-истраживача.

У оквиру клавирске педагогије, сазнавање дидактичко-методичке вредности уџбеника за почетну наставу клавира обједињује научна и уметничка полазишта. Изучавање стваралаштва Данице Крстић, спроведено је на бази акцептирања значаја ранијих педагошких истраживања Драгана Цицковић-Сарајлић¹⁶³ и Биљане Павловић^{164 165}. Својим истраживањима у оквиру методике музичке наставе, значајно су утицали на стварање идеје о научном вредновању клавирског уџбеника, проучавању наставно-педагошких поступака и успостављању истраживачких критеријума. Такође, у свом раду *Листа вредности савременог уџбеника*, аутор Новак Лакета се бави одређивањем вредносних категорија уџбеника, на основу којих је постало могуће научно потврдити његове дидактичко-методичке карактеристике.¹⁶⁶

Циљ овог рада је да се укаже на потребу организовање, научно утемељене анализе збирки почетних клавирских композиција са пропратним текстуалним садржајем (савети, предлози, упутства), као подршку и допринос развоју методике наставе клавира и клавирске педагогије у целини. Истовремено се даје одговор на питање: да ли одабрани уџбеник за почетну клавирску наставу поседује дидактичко-методичке вредности, неопходне за ефикасно усвајање елементарне пијанистичке технике у раду са клавирским полазницима?

НАУЧНО-ТЕОРИЈСКО ВРЕДНОВАЊЕ САДРЖАЈА УЏБЕНИКА ЗА ПОЧЕТНУ НАСТАВУ КЛАВИРА

Сазнавање дидактичко-методичких вредности уџбеника за почетну наставу клавира, може се дефинисати као процес прикупљања педагошких чињеница, квантитативних и квалитативних података,

¹⁶¹ Илић, П., *Дидактичко-методичка вредност уџбеника Школа за клавир Данице Крстић*, докторска дисертација, Слобомир П Универзитет, Академија уметности, Слобомир, Бијељина (2016).

¹⁶² У том истраживању, анализиран и научно вреднован је званично први уџбеник за клавир на српском језику, што поред наставно-педагошке вредности има и вредност од историјског и националног значаја. Уџбеник је први пут објављен 1911. године, испред Музичке школе „Станковић“, у Београду. Битно је напоменути да велики број клавирских педагога у Србији и Републици Српској, испитаника у овом истраживању, чак њих 94,11%, никада нису чули за тај уџбеник нити су били упознати са његовим садржајем (дисертација Илић, 2016, 231). Стицањем увида у дидактичко-методички апарат уџбеника *Школа за клавир*, доказане су хипотезе да је први уџбеник за клавир на српском језику и даље актуелан и применљив у раду са клавирским полазницима, те да су његове дидактичко-методичке карактеристике вредне и корисне и након више од сто година од првог објављивања.

¹⁶³ Цицковић Сарајлић, Д., *Српска црквена музика у основношколској настави музичке културе*, Косовска Митровица, Факултет уметности у Приштини – Косовска Митровица, (2014).

¹⁶⁴ Павловић, Биљана., *Народно музичко стваралаштво Косова и Метохије у основношколској настави музичке културе*, Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић, (2012).

¹⁶⁵ Спроведени истраживачки поступци у оквиру наставе музичке културе у основношколским институцијама, (проучавања генезе музичке наставе у Србији, инкорпорирања осмишљених експерименталних фактора - систематизовано упознавање ученика са српском традиционалном духовном и изворном, народном музиком са простора Косова и Метохије, утврђивања мишљења музичких педагога и њихових ученика о релевантним наставним поступцима), допринеле су развоју методике наставе музичке културе и указале су на потребу вредновања, преиспитивања садржаја постојећих уџбеника, намењених основношколској настави.

¹⁶⁶ Лакета, Н, *Листа вредности савременог уџбеника*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, 63-93. стр. (1999).

запажања и доношења научно саопштљивих мишљења и закључака о заступљеној наставној методи. Таква сазнања значајно доприносе развоју образовања клавирских полазника, али и едукацији клавирских педагога, када се научни приступ повезује са уметничком, извођачким радом. Проучавањем наставних карактеристика клавирског уџбеника, сагледавају се педагошка утемељења, успостављају критеријуми вредновања и у случају овог рада, доприноси се научном поимању предмета *методика наставе клавира, историја и теорије пијанизма* и клавирске педагогије у целини. На основу чињенице да у нашој држави не постоји званична установа нити институција која се бави стручним вредновањем актуелних али и потенцијалних, будућих уџбеника у наставном процесу,¹⁶⁷ ово истраживање чини одређени допринос тој битној педагошкој делатности.

Сазнавање дидактичке вредности, у оквиру теме овог рада, подразумева утврђивање елемената уџбеника који могу допринети вођењу наставе и остваривању циљева, прописаних наставним планом и програмом. Метода као облик, варијанта, начин којим се спроводи унапред замишљени дидактички, наставни процес, логички употпуњује детерминацију: садржај клавирског уџбеника је могуће имплементирати и адекватно применити у оквиру наставе само уколико се утврде одговарајући методички поступци, који би оправдали његову наставну, дидактичку сврсисходност. Сједињени у оквиру једносмисленог наслова *дидактичко-методичка вредност*, читав процес је усмерен ка процењивању, испитивању садржаја уџбеника за почетну наставу клавира и његове улоге приликом реализовања наставних циљева и задатака.

На који још начин проналажење поступака сазнавања, вредновања дидактичко-методичких садржаја уџбеника за почетну наставу клавира може бити од значаја клавирској педагогији и науци? Поткоњак сматра да савремене истраживаче педагоге мора да интересује на основу којих индикатора се проучавају вредности уџбеника, које су те методолошке процедуре, методе, технике и инструменти који се користе, до којих се резултата у прошлости дошло и како те резултате приказати и интерпретирати. На тај начин се, тврди Поткоњак, може утврдити применљивост, односно постојаност неке вредности уџбеника и да ли се чини корак напред у његовом мењању и побољшању. Неопходно је приказати их и анализирати из аспекта савремености, из аспекта полазишта истраживача савремених вредности уџбеника.¹⁶⁸ Вредновање садржаја клавирског уџбеника, наметнуло се као веома занимљива (а у данашњим условима, готово непозната) област и тема истраживања. Због специфичних, оригиналних методичких поступака у уџбеницима за почетну клавирску наставу, могуће је утврдити у којој мери је та литература прошла процес одабирања, прописивања и на крају, званичног одобравања од стране државних, школских власти.¹⁶⁹

Одређивање вредносних аспеката било којег наставног уџбеника, веома је сложен и одговоран процес. Једним делом, ти уџбеници су омеђени законским оквирима, а у другом делу препуштени компетенцијама педагога и ученика, носиоца њихове реализације. Законски оквири, прописани планови и програми, не укључују брижљиво и детаљно вредновање уџбеника. У наставном плану и програму за клавирске полазнике, постоји одређени број инструктивне литературе, а клавирски педагози имају задатак да самостално одаберу одговарајући уџбеник, одреде његову сврху, циљ, на основу сопствене процене. Такође, избор уџбеника је условљен и сагледавањем индивидуалних способности ученика. Успостављање званичне листе вредности, омогућила би се природна корелација значајних дидактичко-методичких карактеристика уџбеника са предвиђеним циљевима и задацима наставног плана и програма. На тај начин би клавирски педагози могли да одаберу уџбеник који највише одговара њиховим преференцијама, професионалним и стручним приступима настави. Одређивањем листе вредности, успостављају се критеријуми на основу којих се прецизније сазнаје шта клавирски уџбеник својим садржајем може да „понуди“.

¹⁶⁷Према Мијановић, Н., *Теоријско-методолошки аспекти проучавања савременог уџбеника*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, (1999), 144.

¹⁶⁸Поткоњак, Н., *За континуитет у проучавању и истраживању вредности уџбеника*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, (1999), 16.

¹⁶⁹Према Трнавац, Н., *Школска педагогија - предавања и чланци*, Научна књига, Београд, (2005), 85.

**ПРЕДЛОГ КРИТЕРИЈУМА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКИХ
ВРЕДНОСТИ УЏБЕНИКА ЗА ПОЧЕТНУ НАСТАВУ КЛАВИРА**

У овом делу рада, изложени су основни истраживачки критеријуми, који би могли да допринесу сазнавању дидактичко-методичких вредности уџбеника за почетну наставу клавира. Утврђивањем предмета, циљева, задатака, метода, техника и инструмената истраживања, омогућава се сазнавање наставне ефикасности одабране клавирске литературе и утемељење методике наставе клавира у научне оквире.¹⁷⁰

Предмет овог истраживања је, као што већ наведено, сагледавање наставне вредности уџбеника за клавирске полазнике и ефеката његове практичне примене. Такође, предмет истраживања је и сагледавање историјске и националне вредности одабраног уџбеника као и утврђивање професионалних уметничко-педагошких достигнућа његовог аутора (или групе аутора). Према томе, основне парадигме од којих се полази у овом истраживању су: а) сазнавање уметничко-педагошке биографије аутора (или групе аутора) уџбеника и историјских прилика које су повезане са одабраним уџбеником; б) теоријска анализа садржаја уџбеника (анализа дидактичко-методичке апаратуре, тј. нотног и текстуалног садржаја); в) утврђивање мишљења клавиријских педагога и ученика, клавиријских полазника о вредносним аспектима уџбеника. Приступање истраживању покрива три различита правца сазнавања: проучавање национално-историјских, теоријско-аналитичких и статистичких¹⁷¹ чињеница, који би били кључни за формирање крајњег, научно саопштљивог извештаја.

Како је главни циљ истраживања, валоризација наставног садржаја одабраног уџбеника, намера је сагледати како позитивне сегменте, тако и евентуалне недостатке. У оквиру главног циља, читав процес је подељен у три области, у којима свака област има посебне, помоћне циљеве, који су директно повезани са основном идејом.

У оквиру прве области, поред већ поменутих уметничких и педагошких референци аутора, истражују се и документовани, писани, критички осврти на одабрани уџбеник од стране угледних клавиријских педагога и представника надлежних Министарстава, институција и завода (критике, рецензије, запажања, одобрења и сл.).

У другој области се обавља истраживање илустрација, сагледавање наставно применљивих карактеристика уџбеника, његовог нотног и текстуалног садржаја. Представљају се и анализирају аутентични извођачки задаци, музичко-технички појмови, осмишљене и одабране клавирске композиције. Након детаљног приказа читавог садржаја књиге, индуктивним поступком, наредни циљ је постављање уџбеника у корелативни однос са захтевима актуелног плана и програма за клавиријске полазнике. Намера је утврдити у којој мери је садржај апаратуре одабраног уџбеника, компатибилан са захтевима актуелног наставног плана и програма. Неопходно је проучити у којој мери методички приступ одабраног уџбеника одговара савременим педагошким тенденцијама, унапред замишљеном темпу напредовања ученика, њиховим могућностима и сл.

У трећој области се врши прикупљање мишљења клавиријских педагога и клавиријских полазника о вредносним категоријама одабраног уџбеника, формирањем листе вредности. Сузић сматра да се показало веома вредним „завирити“ у сферу ових потреба и поставити те захтеве пред модеран уџбеник. Формирањем листе вредности изведених квалитета савременог уџбеника, нуди се могућност да се постојећи, одабрани уџбеник, који је тема разматрања, оцени и утврди у којој мери су представљене вредности присутне, тј. одсутне.¹⁷²

Успостављањем критеријума вредновања помоћу листе вредности, одабрани уџбеник се прецизније анализира, детаљније се упознају музичко-технички појмови, задати клавиријски примери. Систематично се спроводи компарација вредносних аспеката одабраног уџбеника са осталом инструктивном литературом (уџбеницима истог предмета) и препознају се вежбе које посебно доприносе квалитетнијем савладавању поједних елемената клавиријске технике. Прикупљање и интерперетирање објективних мишљења испитаника

¹⁷⁰Формулација предмета истраживања, према Јовановић, др Б., Кнежевић-Флорић, др О., *Основи методологије педагошких истраживања са статистиком*, друго издање, Педагошки факултет, Јагодина, (2008), 100-113.

¹⁷¹Одговори добијени анкетним упитницима и анализирањем клавиријских примера.

¹⁷²Према Сузић, Н., *Потреба дјетета и савремени уџбеник*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, (1999), 43.

на основу успостављене листе вредности савременог уџбеника, имају за циљ стицање професионалне, педагошке сагласности представника популација клавирских педагога и клавирских полазника.

На основу дефинисаног предмета и циљева истраживања, успостављају се следећи задаци: утврдити значај уметничког деловања и музичко-педагошког рада аутора (или групе аутора) представљеног уџбеника у развоју културног живота, утемељењу и унапређењу клавирске педагогије; утврдити релевантну историјску документацију (административну, школску, музиколошку), која вреднује и потврђује примену одабраног уџбеника у претходном периоду¹⁷³; утврдити да ли структура и функције компоненти дидактичко-методичког апарата у одабраном уџбенику, одговарају развоју основних пијанистичких способности ученика; утврдити да ли структура и функција компоненти дидактичко-методичког апарата у одабраном уџбенику одговарају циљевима и задацима актуелног наставног плана и програма за клавирске полазнике.

На основу успостављене листе вредности савременог уџбеника, намећу се следећи задаци: утврдити мишљења ученика о одабраном уџбенику према аспекту визуелног излагања нотног и текстуалног садржаја; информационој и естетској вредности нотног и текстуалног садржаја; утврдити мишљења наставника о одабраном уџбенику према: заступљености уџбеника у њиховом претходном педагошком раду; информационој вредности у корелацији са уџбеницима истог предмета. Након корелације информационих вредности, следи утврђивање вредности компоненти дидактичко-методичког апарата, сазнајних, самообразовних вредности, као и трансформативних, координативних, васпитних и интегративних вредности, а на крају посебно вредности категоризације, индивидуализације, систематизације и вредности задатака.¹⁷⁴

Реализацијом ових задатака, могуће је потврђивање хипотеза: аутор (или група аутора) одабраног уџбеника је својим уметничким деловањем и музичко-педагошким радом, значајно допринео развоју културног живота, утемељењу и унапређењу клавирске педагогије; на основу релевантне историјске документације (административне, школске, музиколошке), утврђује се и вреднује се адекватна примена одабраног уџбеника у настави клавира. Сагледавањем структуре и функција дидактичко-методичког апарата одабраног уџбеника, утврђује се да садржи компоненте неопходне за развој пијанистичких, техничких способности ученика. Такође, сагледавањем структуре и функције дидактичко-методичког апарата одабраног уџбеника утврђује се да садржај одговара циљевима и задацима актуелног наставног плана и програма за клавирске полазнике.

Када је о успостављеним листама вредности савременог уџбеника реч, хипотезе би биле следеће: утврђује се, на основу мишљења ученика, да одабрани уџбеник поседује: вредност са аспекта визуелног, информационог и естетског излагања нотног и текстуалног садржаја; утврђује се, на основу мишљења наставника, да одабрани уџбеник поседује информационе вредности у корелацији са уџбеницима истог предмета; поседује вредне компоненте дидактичко-методичког апарата; поседује сазнајне, самообразовне вредности, вредности категоризације, систематизације, индивидуализације, као трансформативне, координативне, васпитне и интегративне вредносне задатке.

Методе које се намећу као прикладне за један овакав истраживачки поступак јесу: *метода теоријске анализе* (примена *историјске методе* и *методе анализе садржаја*) приликом анализе дидактичко-методичког апарата одабраног уџбеника и осталих релевантних документационих, историјских и музиколошких извора; *ex post facto* поступак, као једна од метода за утврђивање ставова клавирских педагога и њихових ученика након практичне примене одабраног уџбеника на часовима клавира; *дескриптивна (емпиријска) метода* је најприкладнија за презентовање претходно утврђених чињеница, квалитативних и квантитативних резултата истраживања који су проистекли из систематичног описивања нотног садржаја (почетних вежби, предвежби, модела скала, композиција), пропратног текстуалног садржаја, као и изведених статистичких података.

Технике које се намећу као прикладне, односе се на евидентирање података из педагошке, музиколошке и историјске документације (регистровање чињеница), систематско тумачење, анализирање нотног, текстуалног садржаја уџбеника и анкетање. Под инструментима се подразумевају *евиденционе листе*, при анализи садржаја педагошке и историјске документације, (регистри чињеница сакупљених у

¹⁷³Уколико је у питању старији уџбеник који се користио у прошлости.

¹⁷⁴Ове сазнајне категорије су само предлог за критеријуме вредновања клавирског уџбеника.

документима који су анализирани,¹⁷⁵ приликом анализирања одабраног уџбеника, актуелних клавирских метода (паралелни уџбеници), документације о генези наставе клавира у земљи из које уџбеник потиче); *анкетни листови комбинованог типа*,¹⁷⁶ на основу којих се долази до објективних и субјективних одговора и процена ученика и клавирских педагога о понуђеним наставним методама (чињенице, ставови, мишљења, афирмативна и неафирмативна тумачења).¹⁷⁷

ЗАКЉУЧАК

Вредновање уџбеника стимулише ефикасну примену наставних метода којима се клавирски полазници уводе у свет уметничке музике. Због тога је оправдана примена епистемолошких образаца у оквиру извођачке, музичке уметности. Данас, с обзиром да се сматра како најважнију и неизбежну карику у приступу научног сазнавања имају практичари, у овом случају клавирски педагози, створени су услови да су у њиховом професионалном односу сједине досадашње улоге уметника, музичара, педагога, методичара, са улогом научника-истраживача. Клавирски педагози у раду са својим ученицима, обједињују вештину вредновања уџбеника са практичном, педагошком делатношћу, уметнички израз са научним утемељењем приликом анализирања нових, али и старих наставних метода. Након сазнавања вредности уџбеника за почетну наставу клавира, клавиристи-истраживачи имају опцију саопштавања постигнутих квалитативних, квантитативних резултата, који истичу њихов научно-истраживачки подухват.

Један од предуслова успешне реализације почетне наставе клавира јесте постојање паралелних уџбеника, са различитим и оригиналним методичким приступима. Томе у прилог иде чињеница да сазнавање дидактичко-методичке вредности уџбеника за почетну наставу клавира подразумева тумачење актуелне инструктивне литературе, али и изналажење нових, оригиналних наставних приступа који се у савременом образовању нису примењивали. Такође, вредновањем уџбеника, спроводи се изузетно битан процес актуелизације старих, некада коришћених збирки клавирских композиција са педагошком наменом, о којима се врло мало зна, а које имају наставно-употребну вредност. Намера је да се вредновањем клавирских уџбеника, константно допуњује њихов опус (списак паралелне, алтернативне литературе) у оквиру наставног плана и програма. Због природе наставно-образовног процеса, званични списак клавирских збирки за почетну наставу се константно мења, редукује и допуњује. Управо такав процес непрекидног проширивања и сажимања опуса понуђене литературе у значајној мери оправдава и условљава систематизацију научног вредновања уџбеника за почетну наставу клавира и примену епистемолошких образаца у оквиру клавирске педагогије.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Банђур, В., Поткоњак, Н., *Истраживање у школи*, Учитељски факултет у Ужицу, Ужице, (2002).
- [2] Јовановић, др Б., Кнежевић-Флорић, др О., *Основи методологије педагошких истраживања са статистиком*, друго издање, Педагошки факултет, Јагодина, (2008).
- [3] Крстић, Д., *Школа за клавир*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, (1930).
- [4] Лакета, Н., *Листа вредности савременог уџбеника*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, 63-93. стр. (1999).
- [5] Мијановић, Н., *Теоријско-методолошки аспекти проучавања савременог уџбеника*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, 137-151. стр. (1999).
- [6] Павловић, Б., *Народно музичко стваралаштво Косова и Метохије у основношколској настави музичке културе*, Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић, (2012).
- [7] Поткоњак, Н., *За континуитет у проучавању и истраживању вредности уџбеника*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, 13-23. стр. (1999).
- [8] Сузић, Н., *Потреба дјетета и савремени уџбеник*, из Зборника радова са научног скупа, *Вредности савременог уџбеника 3*, Учитељски факултет Ужице, 43-63. стр. (1999).

¹⁷⁵ Банђур, В., Поткоњак, Н., *Истраживање у школи*, Учитељски факултет у Ужицу, Ужице, (2002), 86-87.

¹⁷⁶ Модел анкетног упитника (табеларни приказ, опције одговора) је преузет из Јовановић, др Б., Кнежевић-Флорић, др О., *Основи методологије педагошких истраживања са статистиком*, друго издање, Педагошки факултет, Јагодина, (2008), 324-329.

¹⁷⁷ Небаждарени, нестандартизовани инструмент.

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- [9] Трнавац, Н., *Школска педагогија - предавања и чланци*, Научна књига, Београд, (2005).
[10] Цицовић Сарајлић, Д., *Српска црквена музика у основношколској настави музичке културе*, Косовска Митровица, Факултет уметности у Приштини – Косовска Митровица, (2014).